

Csicsayné Solymosi Mária

„Cindy”, avagy férfitestbe zárt nőként a börtön világában

*„Kezdem azt hinni, hogy Isten,
amikor az embert teremtette,
némileg túlbecsülte saját képességeit.”*

(Oscar Wilde)

Évekkel ezelőtt láttam a *Lassú felmelegedés* című színdarabot. A darab a nemi identitászavarral kapcsolatos emberi hozzáállásról, a diszkriminációról, a munkanélküliségről és nem utolsósorban a társadalmunkban uralkodó kapcsolati válságról szól. A komoly téma ellenére ez a darab rendkívül vidám színházi előadás volt, melynek csúcspontját egy igazi transzvesztita show jelentette. A közönség szájtátva és kacagva nézte a négy szereplő produkcióját, akik csillogtak, és önfeledten fürdöztek a színpadi fényekben. Lenyűgöző volt, ahogy személyes kisugárzásukkal átragasztották a „Fogadd el magad olyannak, amilyen vagy, és légy vidám” hangulatot a nézőközönségre. Ekkor került az érdeklődési körömbe a transzszexualitás mint probléma. A színházi előadás után megfogadtam, hogy ha egyszer lesz lehetőségem személyesen beszélgetni egy transzszexualitást vállaló emberrel, felteszek neki néhány számomra izgalmas kérdést, bízva abban, hogy hajlandó is lesz válaszolni a tolakodóan kíváncsi kérdéseimre. Akkor még csak nem is nem sejtettem, hogy mindezt büntetés-végrehajtási nevelőtisztként fogom megvalósítani.

Bevezetés

Először szükséges a fogalmakat tisztázni. Az átlagember gyakran rosszul értelmezi a homoszexuális, a transzvesztita, illetve a transzszexuális fogalmakat. Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a transzszexualizmus nem összekeverendő a homoszexuális vagy transzvesztita viselkedési formákkal. „Homoszexuális az az egyén, aki szexuálisan a saját neméhez vonzódik. Transzvesztita pedig az a férfi vagy nő, aki a másik nem ruháinak viselése által (átmenetileg) élvezni kívánja a másik nemhez való tartozást. Az angol nyelvben legújabbán a transzvesztitákra a »cross dresser« kifejezést használják. Sem a homoszexuális, sem a transzvesztita egyén nem akarja a saját nemét megváltoztatni.” (Vecsey, 2010) Ezzel szemben a transzszexualizmus olyan állapot, amelyben az egyén a biológiai neméhez képest a másik nemhez tartozónak érzi magát.

Az Amerikai Pszichológiai Társaság becslése szerint minden 10 000 férfiból, illetve minden 30 000 nőből egy transzszexuális. (Szenczi Tóth Károly, 2011) Ez statisztikai szempontból nem mondható gyakorinak. Ennek ellenére foglalkoznunk kell vele, mert ezeknek az embereknek nemcsak önmagukkal, hanem a társadalom értetlenségével is meg kell küzdeniük.

Ez az értetlenség a zárt intézeti viszonyok között felerősödik, veszélyeztetve a transzszexuális egyén fogvatartásának biztonságát. A börtön világában ezek az emberek komoly veszélynek vannak kitéve abban az esetben, ha a személyi állomány tagjai az elhelyezésük, illetve a fogvatartásuk során nem eléggé körültekintően járnak el.

A transzszexualizmus problémakörével – a színházi előadás után évekkel később – nevelőtisztként találkoztam újra, amikor „Cindy” bekerült a nevelési csoportomba. A vele való foglalkozás komoly szakmai kihívást jelentett számomra. Beillesztése a fogvatartotti közösségbe és elfogadtatása egy több hétig, hónapig tartó aprólékos nevelési folyamat eredménye volt. Bízom abban, hogy ezzel a tanulmánnyal segítséget nyújthatok azoknak a kollégáimnak, akik elhivatottságot éreznek a reszocializáló és az individualizált nevelői tevékenység iránt.

Mi a transzszexualizmus?

„A transzszexualizmus nemi identitászavar, amely során az egyének (transzszexuálisok) folytonosan elégedetlenek a saját biológiai nemükkel, és úgy érzik, hogy valamilyen katasztrofális tévedés folytán rossz testbe születtek, és mindent elkövetnek annak érdekében, hogy megszabaduljanak ettől a »rossz testtől«, megváltoztassák a biológiai, illetve fizikai jellemzőiket. Tehát transzszexuális az a személy, akinek a nemi identitása (pszichológiai, illetve tudati neme) ellentétes a biológiai nemével.” (Vécsey, 2010)

Az angol-szász nyelvterület – Vécsey Katalin szerint – különbséget tesz a biológiai nem (sex) és a társadalmi nem (gender) között. A biológiai nem az ember testi, fizikai nemére utal, amit az határoz meg, hogy milyen nemi szerve van az embernek. A társadalmi nem az ember önképére utal, nemi identitására és az ehhez kapcsolódó nemi szerepre, ami lehet férfi, női vagy kevert jegyek objektív megjelenítése. Az emberek nagy részének nemi identitása összhangban van a biológiai nemével. Nemi identitászavarról akkor beszélünk, amikor az ember el-
lentmondásosságot érez a fizikai nemével és/vagy nemi szerepével kapcsolatban. A nemi identitászavar extrém formája a transzszexualizmus. Ez az érzés gyakran már egészen korán – például 5 éves korban – jelentkezik, de sok transzszexuális hosszú ideig titkolni igyekszik ezzel kapcsolatos érzéseit. A transzszexualizmus a WHO (World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet) által is elismert betegség, mivel ez az állapot a betegnek tartósan igen rossz közérzetet okoz, és orvosilag gyógyítható, gyógyítandó állapotról van szó. Az úgynevezett BNO (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) szerinti diagnóziskódja is van a transzszexualizmusnak (F64.0) – ugyanúgy, mint a többi betegségnek.

„A transzszexualizmus értelemszerűen két alapesetben fordul elő. Transzszexuális nőnek (transznő) nevezzük azt a személyt, aki genetikailag férfinak született, de nővé alakult... Transzszexuális férfi (transzférfi) az az egyén, aki genetikailag nőként született, és férfivá alakult.” (Vécsey, 2010)

A transzszexuálisok a bevallás („coming out”) döntésének meghozatala után egy úgynevezett nemváltoztatási folyamaton („transition”) mennek keresztül. Ennek a folyamatnak a lépései bizonyos mértékben meghatározottak, de a nemváltoztatás mértéke egyénenként változó. Néhány esetben a transzszexuális személy a nemi szerepét megváltoztatja a munkájában, mindennapi életében, öltözködésében. Új nemének megfelelően hivatalosan nevet változtat, okiratait kicseréli, de ugyanakkor az anatómiai beavatkozásig esetleg soha nem jut el. Más transzszexuálisok a viselkedés, öltözködés, modor adaptációja mellett hormonkezeléssel a másodlagos nemi jellegüket is megváltoztatják. A férfiak esetében alkalmazott női hormon (ösztrogén) hatására például a mellék megnőnek, a szőrzet átalakul, a zsírszövet eloszlása nőies jelleget ölt. Nőknél a férfi hormon (tesztoszteron) hatására a mellék megkisebbednek, az izomzat és a szőrzet férfias jellegűvé válik, a hang pedig mélyül. A nemváltoztatás végső lépése a nemiszerv-átalakító műtét. Ez a férfiaknál a pénisz és a herék eltávolítását, valamint a mesterséges vagina kialakítását, nőknél a mellék és a belső reproduktív szervek (méh és petefészek) eltávolítását, a vagina lezárását, valamint mesterséges pénisz kialakítását jelenti. A transzszexuálisok nemváltoztatási folyamatának gyakran része a hangterápia. Erre elsősorban a transzszexuális nőknek van szüksége, mert a transzszexuális férfiak esetében a férfihormon-terápia férfiasítja a hangot is. (Vécsey, 2010)

A kilencvenes években bizonyították, hogy a szürkeállományban egy körülírt terület (az ún. BNST – bed nucleus of stria terminalis) felelős a nemi identitásért. Ez az agyi terület nagyon kicsi, ezért élő emberen nem vizsgálható.

Egy orvosokból álló, külföldi munkacsoport 19-19 transznemű felnőttet vizsgált. Az egyik csoportban magukat férfinak érző nők, a másikban magukat nőnek érző férfiak voltak. A vizsgált személyek agyi MRI-képét minden esetben egészséges nőkével és férfiakéval hasonlították össze. Megállapították, hogy az agy fehérállományában a nő-férfi transzneműek (transzférfiak) esetében teljes maszkulinizáció mutatkozott, ám a férfi-nők (transznők) esetében a kép a női és férfi jellegzetességek közötti átmenetnek felelt meg. A vizsgálat kapcsán a kutatócsoport felhívta a figyelmet arra, hogy a fehérállomány az esetek jó részében csak 20-30 éves korra fejlődik ki teljesen, ezért előfordulhat, hogy a transzneműség előrehaladottabb életkorban manifesztálódik. Az ilyen esetekben későn is bizonyítható a transzállapot, pedig az igazán sorsfordító kezelés abban az esetben lehet sikeres, ha korai és tévedhetetlen diagnózis mellett gyermekkorban kezdődik meg. (Szenczi Tóth Károly, 2011)

O. Cs., alias Cindy

O. Cs. 2010 nyarán – nyíltan vállalt mássága miatt – saját kérésére indított kérelme alapján került intézetünk, a Budapesti Fegyház és Börtön pszichoszociális körletére.

A személyes találkozás előtt nevelési anyagát áttekintve megtudtam, hogy O. Cs. fogvatartott 25 éves, 8 általános iskolai osztályt végzett, szakképesítéssel nem rendelkezik. Első büntényes bűnelkövető, és rablás miatt kapott 3 év börtönbüntetést. Kábítószer-elterelés céljából került intézetünkbe – drogos múltja ellenére előljáróink engedélyezték számára a pszichoszociális körleten való elhelyezést, illetve a társaitól való külön fürdést.

A pszichoszociális körletre való behelyezés feltételeit intézetparancsnoki intézkedés szabályozza, amely szerint pszichológusi szakvéleménynek kell alátámasztania a védelmet nyújtó környezet szükségességét. Így történt ez esetünkben is. A pszichológusi szakvélemény szerint O. Cs. saját személyét reálisan látja. Tisztában van azzal, hogy fogva tartott társai részéről atrocitások fogják őt érni, de ennek ellenére sem hajlandó a külső megjelenésén változtatni. Gondolkodása alakilag ép, viszont gondolkodásmódjában, beállítódásában, viselkedésében a mássága meghatározó. Beszéde kissé meglassult, finomkodó, látszólag tartózkodó, logikusan szövött. Magatartásában konform tendenciára hajlamos, azonban felvállalt mássága a konvenciókat sértheti.

Ilyen előzmények után egy forró nyári napon érkezett meg O. Cs., alias Cindy a nevelési csoportba. Megjelenésével akarata ellenére fenekestül felforgatta a pszichoszociális körlet életét.

Első látásra minden szemlélő észrevehette (és észre is vette), hogy O. Cs. a körülményekhez képest igyekezett „nőként kihozni magából a maximumot”. Hosszú, feketére festett és bodorított hajába masnikat, csatokat aggatott, viszonylag erősen sminkelte az arcát. Ez új és nagyon szokatlan, mondhatni bátor viselkedés volt a részéről az uniformizáló „tyúklábmintás” börtönvilágban. A magatartása, megjelenése szemet szúrt mindenkinek, és véleménynyilvánításra ingerelte a személyi állomány vele találkozó tagjait és fogva tartott társait egyaránt.

Nehezítette a helyzetet, hogy O. Cs. behelyezésével egy időben került a nevelési csoportba egy – másságát szintén nyíltan felvállaló – homoszexuális fiatalember is, aki azonnal rivalizálni kezdett „barátnőjével”, sorstársával.

Ez soknak bizonyult az összesen 18 fős, „börtön” végrehajtási fokozatú nevelési csoportnak. Rövid időn belül konfliktus és tapintható feszültség alakult ki a körleten. Nevelői szempontból komoly szakmai kihívást jelentett számomra a konfliktus oldása, amelynek érdekében minden számomra elképzelhető módszert bevettem.

Elsőként, majd többször is, nagycsoport-foglalkozást tartottam, ahol a fogvatartottak nyíltan, kertelés nélkül kimondták a problémáikat és véleményüket a két másságot képviselő társukkal kapcsolatban. Ezután ők – a „mások” – is elmondhatták a sérelmeiket, illetve a foglalkozásokon mindkét oldal közölhette az elvárásaikat a másikkal szemben. A kompromisszum a sok megbeszélés ellenére váratott magára. Rövid időre sikerült a feszültséget oldani (szelepkengedés módszere), de másnapra újabb konfliktus generálódott.

A csoportfoglalkozásokon kívül napi szintű egyéni foglalkozásokat iktattam be, amelyek nem csak a két érintettre, hanem a többi hangulatkeltő fogvatartottra is kiterjedtek.

Mediációs elemek alkalmazásával tartottam külön foglalkozást a két mászágot nyíltan vállaló, egymással rivalizáló fogvatartottnak.

A filmklub keretén belül a témába vágó filmeket vetítettem, amelyek a mászággal kapcsolatos pozitív érzelmeket erősítik meg.

Néhány hét elteltével – intézetparancsnoki engedéllyel – átszerveztem a pszichoszociális körlet nevelési csoportjait úgy, hogy a börtön fokozatú részleg a lehető legjobban szeparált legyen a többi nyitott részlegtől.

Nevelői tevékenységem a ráfordított energiához képest igen csekély eredményt hozott a probléma megoldásában. Sajnos a béke megteremtéséhez ketőjük közül a homoszexualitását nyíltan vállaló, az érdekeinek érvényesítésében agresszívabb fogvatartottat egy másik csoportba kellett áthelyezni, mert hiába volt minden erőbevetés, nevezett képtelen volt a rivalizálás- és konfliktusmentes magatartásra.

O. Cs. a konfliktusos és a békés időszakokban is igyekezett az elvárásoknak megfelelően viselkedni. Ketőjük közül mindig ő volt a higgadtabb, megfontoltabb. Érezhető volt a számomra, hogy őt már elfogadták a többiek, tehát elsősorban nem O. Cs. jelentette a konfliktusok forrását. Érzésem igazolódni látszott azzal, hogy a rivalizáló vetélytárs távozása után a nevelési csoportban azonnal megszűntek a problémák. A rengeteg nevelői foglalkozás és energiabefektetés ezek után végre megtérült.

Megkönnyebbülve tapasztaltam, hogy O. Cs., alias Cindy sikeresen beilleszkedett a nevelési csoportba, sőt felvállalt mászága miatt egyfajta tisztelet övezte a többiek között.

Néhány hónappal később ismét kisebb konfliktus alakult ki a pszichoszociális körlet fegyház és börtön végrehajtási fokozatú részlegén elhelyezett elítéltek között. A vita tárgyát a fogvatartottak között oly gyakori cserekereskedelmi tevékenység képezte. Ekkor, a már jól bevált módszer szerint, nagycsoport-foglalkozást tartottam, hogy feltárjuk és megbeszéljük a problémát. A foglalkozás alkalmával derült ki, hogy a konfliktus egyik szereplője O. Cs., a körlet Cindyje, akit a börtön végrehajtási fokozatú elítéltek védőszárnyuk alá vettek, és védtek meg a fegyházasokkal szemben. O. Cs., azaz Cindy – mint mindig – most is határozottan, de udvariasan mondta el a véleményét az ügyről, a többiek pedig elfogadták a véleményét. Nem vezéregyéniség módjára viselkedett, inkább női eszközökkel, a meggyőzés módszerét alkalmazva, mint egy tanító néni simította el a feszültséget a többiek között, miközben saját magát is megvédte.

O. Cs. egyébként szívesen és aktívan vett részt a nevelői foglalkozásokon. Mégis megdöbbentem, amikor jelezte, hogy szeretne fellépni az intézet által szervezett Ki mit tud? vetélkedőn egy énekes-táncos produkcióval. Ambivalens érzéseim voltak a szerepeltetésével kapcsolatban, amelyeket vele is megosztottam. Egy nevelői meghallgatás alkalmával azt mondta, hogy „Nevelőnő, higgye el, jó lesz! Nem lesz semmi baj, én tudom.” Én pedig hagytam magam meggyőzni, és megengedtem számára, hogy benevezzen a versenyre. Majd elkezdődött a próbaidőszak. Cindy napi szinten – az esetek többségében önállóan és kitartóan – gyakorolt a pszichoszociális körlet közösségi helyiségében. Néhányszor megnéztem a próbát, és elláttam őt tanácsokkal. Ekkor már tudtam, hogy tényleg „jó lesz” a műsor. Érzékeltem azt, hogy mennyire meg akar felelni az elvárásoknak. Nekem tetszett az általa összeállított produkció, ezért egy kicsit megnyugodtam. Viszont továbbra is szorongtam a szerepeltetése miatt. Tartottam az esetleges beszélésuktől, atrocitásuktól, illetve az előjárók véleményétől. Végül a Ki mit tud? verseny a legnagyobb rendben zajlott le. Cindy nagy sikert aratott a szereplésével, a közönség imádta a produkciót. Az igazsághoz persze hozzátartozik az is, hogy a fellépése alatt voltak kisebb beszélgetések, de ennek ellenére egy nagyon jó hangulatú műsorszámot láthattak a vendégeink és a körülbelül 120 főnyi fogvatartotti nézőközönség. Negatív kritika senkitől sem érkezett. Sőt, közkívánatra, Cindynek a program végén újra elő kellett adnia a versenyszámát.

O. Cs., alias Cindy magával ragadó, nőies és – bár finoman, de – szexuálisan kihívó produkciója, önmagát felvállaló magatartása nem csak a társait, hanem a személyi állomány tagjait is gondolkodásra készítette. Ki ez az ember? Genetikai szempontból láthatóan férfi, a mozgása, metakommunikációja, gondolkodása alapján nő, aki most be van zárva egy férfiak részére rendszeresített börtönbe. Mindannyian csodabogárként tekintettünk rá, de igyekeztünk a „női” érzéseit tiszteletben tartani. Lehetőséget kapott a társaitól való külön fürdésre, és külön motozásra, mert szégyenlős. Ha nehezen is, de a személyi állomány nagy részével sikerült elfogadtatni, hogy sminkeli az arcát, kedve szerint feltűzi a haját, mint egy igazi nő. Azt már tisztáztuk, hogy mit jelent a transzszexualizmus, de vajon mit érez az, akinek ezzel kell együtt élnie. Milyen érzés lehet „férfitestbe zárt nőként” élni civilként és a börtön világában? Erre kerestem a választ akkor, amikor Cindyvel a következő interjút elkészítettem.

Én, Cindy – Az interjú

Milyen volt a gyermekkor?

Az anyai nagyszüleim és az édesanyám neveltek fel. Az édesapámat 13 éves koromban ismertem meg. Nem találtuk meg a közös hangot egymással. Azóta sem tudunk különösebbet egymásról.

Milyen gyermek volt a kis Cs.?

Zavarodott lelkiállapotú. Már akkor is a fiúkhoz vonzódtam, de lánybarátaim voltak és lányos játékokkal játszottam. Az igazsághoz tartozik, hogy felszínes barátságaim voltak, igazi, mély barátságot nem kötöttem senkivel.

Gyermekkorában érte szexuális zaklatás?

Nem, soha.

Mikor jött rá, hogy női lélekkel rendelkezik?

Egész kicsi korom óta éreztem. Reménykedtem benne, hogy elmúlik, de ehelyett egyre inkább erősödött bennem a tudat, hogy én valójában nő vagyok. Ezért egyszer úgy döntöttem, hogy elmondom az egészet az édesanyámnak.

Hány éves volt ekkor?

16 éves.

Mit szólt az édesanyja a vallomásához?

Sírt, zokogott, teljesen kiborult. Kérte, hogy folytassak normális életvitelt, és keressek magamnak egy megfelelő lányt, akit feleségül vehetek.

Megváltoztatta az édesanyjával való kapcsolatát a bejelentése?

Nem, szerencsére a kettőnk kapcsolatában a kiborulás után nem változott semmi. Én megkönnyebbültem, ő pedig ugyanúgy szeretett, és ugyanúgy viselkedett velem, mint előtte. És ez jó volt. Én pedig elkezdtem nőként élni. Úgymond ráálltam a nőies életvitelre.

Az ön számára mit jelent a „nőies életvitel”?

Azt, amit általában a nők szoktak napi szinten tevékenykedni. Főzést, mosást, a háztartás vezetését. Igyekszem a környezetem igényesen kialakítani. Nagyon jó érzés, ha szép rend van a lakásban. És rendszeresen foglalkozom saját magammal is. Tornázom, ápolom a hajam, és kozmetikushoz járok. Fontosnak tartom, hogy otthon is ápolts legyen a külsőm. Szerintem visszataaszító, ha egy nő pecsétes, kinyúlt pólóban várja otthon a párját.

Mit szóltak ehhez a barátok és a szomszédok?

Addig is mindenki tudta és elfogadta a helyzetet. Egyedül csak az anyukám nem akarta észrevenni, hogy mi a helyzet velem. A vallomásom után, miután felvállaltam a másságomat, természetessé vált minden. Addig meg összesűgtak a hátam mögött.

Hogyan lehet sikeresen munkát vállalni férfiként nőnek öltözve?

Összesen kétszer sikerült elhelyezkednem. Akkor próbáltam leplezni, de nem ment. Takarítói, kiségitői munkákat vállaltam. Semmi extra.

Milyen volt a munkatársakkal való kapcsolata?

A munkatársaimmal visszahúzódó viselkedést tanúsítottam. A magánszféránkat nem teregettük ki egymásnak. A munkába járáshoz nem női, hanem unisex ruhákat választottam.

Hormonterápiát kapott-e valaha?

Nem, soha semmit.

Pszichológus vagy pszichiáter segítségét kérte-e az állapota miatt?

Nem, nem kértem.

Foglalkoztatta-e valaha az öngyilkosság gondolata?

Soha. Szóba sem jöhetett. Persze a végső elkeseredés időnként elért a beszélások miatt. Kegyetlenek az emberek azzal, aki valamiért kilóg a sorból. Mára megtanultam kezelni a dolgot, és, úgy érzem, érdemes vállalni magam olyannak, amilyen vagyok.

Végeztet-e szőrtelenítést?

Epilálást nem, mert nem éri meg. Inkább kozmetikusnál gyantáztatok, vagy otthon gyantázok. Körülbelül három- négy éve kezdtem el a szőrtelenítést.

Tervez-e valamilyen plasztikai, vagy nemi szerv átalakító műtétet?

Az emlőimet szeretném megcsináltatni. Előtte hormonkezelést is szeretnék. A nemi szerv átalakító műtéten gondolkodom, de nem hiszem, hogy megcsináltatom. Nagyon fájdalmas és drága beavatkozás. Véleményem szerint nem éri meg, mert úgysem lesz olyan, mint amilyennek lenni kellene. Szerintem a műtét után elvesz a szexualitás.

A család támogatja önt a nemátalakító beavatkozásokban?

Az édesanyám nem hisz abban, hogy képes leszek véghezvinni ezt az egészet, de ha belevágok, akkor segíteni fog mindenben.

És a párja?

Ő maximálisan örülne neki. Úgy érzem, hogy igényli is.

Ki, illetve kik a példaképei?

Sok mindenkire szeretnék hasonlítani, de konkrét példaképem nincs. Nicole Scherzinger amerikai énekesnő nagyon tetszik. Egyébként a mediterrán típusú nők tetszenek.

És Lady Gaga?

Lady Gaga érdekes jelenség, de nem mondanám őt szép nőnek.

Mikor és miért ült először börtönben?

2005 áprilisában kerültem először büntetés-végrehajtási intézetbe – mint előzetes fogvatartott. Akkor éppen a vacillálás korszakomat éltem. Rövid volt a hajam, és erősen unisex ruhákat hordtam. A börtönben megismerkedtem egy ugyanolyan mentalitású „lánnyal”, mint amilyen én vagyok. Nagyon tetszett a viselkedése. Ahogyan felvállalta önmagát, az példaértékű volt a számomra. Ő elkezdett velem foglalkozni. Megtanított arra, hogy hogyan legyenek önmagam. Nagyon sok erőt adott nekem, és ettől megnőtt az önbizalmam. Ezek után már mertem úgy felvállalni magam, ahogy igazából mindig is szerettem volna. 2006-ban kikerültem az előzetesből, és onnantól kezdve igyekeztem kihozni magamból nőként a maximumot. Azóta úgy érzem, hogy az emberek különlegesnek látnak, de egyben el is fogadnak olyannak, amilyen vagyok. Nőként tudok érvényesülni. Persze vannak kivételek is.

A partnerkapcsolatai hogyan alakultak?

Idáig két kapcsolatom volt, meg a mostani. Az előzőek még az unisexes időszakomban voltak. Hagyományosnak mondható homoszexuális viszonyok voltak ezek. A jelenlegi kapcsolatomat már nőként élem meg.

És a mostani kedves, ő milyen?

A párom biszexuális, de inkább a nőket szereti. Emiatt féltékeny vagyok rá. Volt olyan eset, amikor nagyon kiborultam miatta. Már kétszer szakítottunk, de mindig visszajött hozzám. A szabadulásom után fel akarom frissíteni a kapcsolatunkat. Remélem, vannak még érzelmi tartalékok a kapcsolatunkban.

Meséljen a börtönpályafutásáról!

Első büntényes vagyok. Kilenc és fél hónapot töltöttem előzetesben, majd másfél évet börtönös elítéltként. Eddig három büntetés-végrehajtási intézetben voltam rövidebb-hosszabb ideig. Rablás büntette miatt kaptam három évet. Hárman voltunk. Nekem nem volt más szerepem, csak jelen voltam, és nem próbáltam megakadályozni, hogy a sértettől elvegyék a barátaim a mobiltelefont.

Ön szerint van valamilyen összefüggés a nemi identitása és a bűncselekmény elkövetése között?

A nemi identitásomnak semmi köze nincs a bűncselekményemhez. Nincs összefüggés, az biztos. A drogoknak annál inkább. A barátaimmal együtt kábítószerreztünk. Arra kellett a pénz.

Miből tartotta fenn magát a civil életben?

Nagyrészt a párom tartott el, nem kellett dolgoznom. Ennek ellenére néha vállaltam alkalmi munkát.

Mi a helyzet a bűntársaival?

A bűntársaimmal nagyon jó barátságot ápoltam a bekerülésem előtt. Ők ketten heteroszexuális párt alkottak. Kettőjük közül a lányt nagyon a szívembe zártam. Jelenleg ő is börtönben van. Szeretném, ha a szabadulása után felhagyna a bűnözéssel.

Mi lesz a drogozással a szabadulása után?

A kábítószerrel végképp felhagytam. Nem kell! A drog az első és a legjelentősebb oka annak, hogy idáig süllyedtem.

Milyen érzés „nőként” bezárva lenni egy férfi börtönben?

Ennek két oldala van. Az egyik oldala az, hogy tele vagyok gátlásokkal, és bezárkózom. Nem nyílok meg a többieknek. A másik oldala pedig az, hogy megtapasztalom azt, hogy hogyan fogadnak el a férfiak. Fejleszthetem az önismeretemet... Igen, erre mindenképpen jó.

Milyen tapasztalatai vannak a büntetés-végrehajtással kapcsolatban?

Vegyesek.

Ez mit jelent?

Voltak jó és rossz tapasztalataim. Általánosságban és az én esetemben is felkészületlennek és színvonaltalannak találom a rendszert.

Ön szerint hogyan kezeli a személyi állomány a „Cindy-jelenséget”?

Mindenhol önmagam adtam, de volt olyan hely, ahol nem tudtam elfogadtatni magam. Meg akartak változtatni! Az is előfordult a fogvatartásom alatt, hogy 16 személyes zárkába kerültem, ahol minden megtörténhetett volna velem, ha hagyom. A mostani intézetben meglepődtek, de nem háborodtak fel. Figyelembe veszik, hogy szegénylős vagyok a többiek előtt, ezért lehetőséget kaptam, hogy egyedül fürödjek, és a motozásnál is tapintatosan járnak el. Ez nagyon jó érzés. Az előző büntetés-végrehajtási intézetben sokat szenvedtem az ilyen és hasonló problémák miatt.

És a fogva tartott társakkal kapcsolatban milyen tapasztalatai vannak?

Nagyon vegyes tapasztalataim vannak. Olyan egy 16 személyes zárka, mint amelyet a Való Világ című műsorban lehet látni. A zárkalakók keresik a konfliktusokat, amelyek könnyen fegyelmi eljáráshoz vezetnek. A fenytetés után oda a kedvezmény, és csontra leülheti az ember az ítéletét. Az igazságtalanságot nem bírom, és ha elér, meg fogom magam védeni.

Ön szerint enyhítené a problémát, ha az identitászarvos fogvatartottakat egy zárkában helyeznének el?

Á, dehogy! Csak rivalizálás és konfliktus lenne belőle. Egyesek féltének a kivívott helyzetüket.

Milyen túlélési technikákat alkalmaz a börtönben?

Például a beszélgetések során keményen visszaszólok, és olyankor nagyon meglepődnek. A zárkán belüli konfliktusok esetén a kiabálást kibékülés követi. A nyugodt pillanatokban megbeszéljük a problémát. Egyébként a zárkaközösségen belül igyekszünk alkalmazkodni egymáshoz, én pedig nem hagyom magam csicskáztatni. Igyekszem mások értelmére, lelkére hatni. A meggyőzés módszerét alkalmazom. A személyi állománnyal szemben pedig tudom, hogy hol a helyem. Soha nem történik olyan konfliktus, ami dühre, vagy az önmagamból való kikelésre adna okot.

Ön szerint a büntetés-végrehajtás mit tehetne a hasonló problémákkal küszködő fogvatartottak megóvása érdekében?

Jó lenne a szexuális kiszolgáltatottságot megelőzni. Fontosnak tartanám a személyi állomány részéről nyíltságot és az előítélet-mentességet. Ideális esetben minden fogvatartott részére biztosítani kellene a folyamatos figyelmet és lelki gondozást.

Zárásként mit szeretne üzeni a büntetés-végrehajtás személyi állományának?

Szeretném felhívni a figyelmüket arra, hogy a hozzám hasonló identitásavarral küszködő fogvatartottak szükség esetén szexuális szolgáltatásokat fognak nyújtani „áruért” cserébe. Ez a kiszolgáltatottságukat is jelenti egyben, ezért a biztonságuk érdekében sokkal több figyelmet igényelnek.

Az interjú összefoglalása, elemzése

A beszélgetés során kiderült, hogy O. Cs. élete első szakaszában zárkózott, zavart lelkiállapotú, magányos kisgyermek volt. Csonka családban, a nagyszülei segítségével nevelkedett. Édesapja hiányát a nagyapja pótolta, ő nyújtott számára apaképet. Véleményem szerint O. Cs. jelen állapotában semmilyen szerepe sincs annak, hogy az édesapját csak 13 évesen ismerte meg, és soha nem volt jó kapcsolata vele.

Az interjú alanyát – elmondása szerint – gyermekkorában nem érte szexuális zaklatás. Egészen kicsi kora óta érezte, hogy a másik nemhez tartozik. Azt hitte, hogy ez el fog múlni, de helyette erősödött az érzés. Ezért 16 évesen úgy döntött, hogy bevallja az édesanyjának, hogy ő valójában nőnek érzi magát. Az édesanyja a hír hallatán sírt és kiborult, majd sikertelenül ugyan, de megpróbálta gyermekét a biológiai nemének megfelelő életvitel felé terelni. Az anya később beletrördött a megváltoztathatatlanba, elfogadta a helyzetet, és teljes valójával a gyermeke mellé állt. Tehát O. Cs. édesanyjával való kapcsolatában teljes mértékben működött, illetve működik a feltétel nélküli szeretet és elfogadás, ami például értékű egy ilyen helyzetben.

Édesanyjának tett vallomása viszont teljesen megváltoztatta O. Cs. életét. Az eset után már képes volt felvállalni önmagát a külvilág számára olyannak, amilyen. Elkezdett nőként élni, bár eleinte uniszex ruhákat hordott. Véleményem szerint ebben az időszakban egyfajta kamaszos fejlődésen ment keresztül.

O. Cs., azaz Cindy elmondása szerint a nővé érés-fejlődés folyamata nála a mai napig tart, amelyhez nem elegendő az, hogy „nőként kihozza magából a maximumot”, hanem szüksége lesz hozzá orvosi segítségre is. A nemének átalakítására vonatkozó elképzeléseit nagyon racionálisnak tartom. Terveiben figyelembe veszi a beavatkozások lehetséges következményeit, negatív hatásait.

Reális önismeretre utal a példaképek kiválasztása. A mediterrán típusú nők tetszenek neki. Ha a természet nem űzött volna vele csúnya tréfát, akkor ő is délies/mediterrán típusú nő lenne, mint a példaképei.

A cikk elején említett külföldi kutatócsoport eredményeit támasztja alá a fogvatartott érési folyamata a nővé válás rögzös útján, hiszen esetében a másik nemhez tartozás érzésének kiteljesedése a 20. életéve körül következett be. Ehhez akkor pszichológus vagy pszichiáter szakember helyett külső segítséget egy sokkal autentikusabb személytől, egy régebbi, szintén transzszexuális fogva tartott társától kapott.

A beszélgetésből kiderül, hogy O. Cs. hihetetlenül erős személyiségjegyekkel bíró ember, akit az identitásavara sem volt képes olyan mértékben megrendíteni, hogy felmerülhessen benne az öngyilkosság gondolata, vagy, hogy pszichiáter/pszichológus segítségét kérje a problémáival kapcsolatban. Az édesanyjával való példás, szeretetteli kapcsolata átsegítette a gondjain. Partnerválasztásai partnerkapcsolatai, a saját transzszexuális fejlődésének megfelelően változtak. Az általa „uniszex korszaknak” nevezett periódusban homoszexuális partnerei voltak, míg transznőként biszexuális társra lelt. Ez minőségi különbségnek számít, mert – állítása szerint – a jelenlegi társának szüksége van az ő nőiességre.

O. Cs. szerint a bűncselekménye elkövetése és az identitásavara között nincs semmilyen összefüggés. Börtönbe kerülésének egyetlen és komoly okaként a kábítószer-függőségét jelölte meg. A drogok élvezete nélkül a meglévő anyagiak számára elégnék bizonyultak volna a létfenntartáshoz. A párja eltartotta őt, de közben néhány alkalmi munkát is elvállalt. Természetesen az interjú során fogadkozott, hogy soha többet nem fog kábítószerre nyúlni és börtönbe kerülni.

O. Cs. büntetés-végrehajtási tapasztalataival kapcsolatban vegyes képet sikerült feltárni. Voltak jó és rossz tapasztalatai a börtön világán belül. Véleménye szerint a rendszer általánosságban és a nemi identitásavarral küzdő fogvatartottak esetében – jelen állapotában – nem eléggé színvonalas és felkészült.

A beszélgetésből egyértelműen kiderült (amit persze már eddig is tudtunk), hogy biztonsági szempontból komoly problémát jelent a nemi identitásavaros bűnelkövetők fogvatartása. Nem szerencsés a hasonló problémával küszködőket egy zárkába helyezni, mert rivalizálni fognak egymással. Viszont meg kell óvni őket a többiektől is, mert az állapotuk miatt kiszolgáltatottak társaiknak. Tehát elhelyezésük a szokásosnál nagyobb körültekintést igényel.

Interjúalanyom a saját fogvatartásával kapcsolatos tapasztalatairól vegyes képet festett. Állítása szerint előfordult olyan eset, hogy 16 személyes zárkában helyezték el, ahol saját problémamegoldó képességének köszönhetően nem történt semmilyen komoly baj vele. Rosszul érintette, amikor meg akarták változtatni a megváltoztathatatlant – a nemi identitását.

O. Cs., alias Cindy reális önképpel és megfelelő önbizalommal rendelkező személy, aki a börtönben fogvatartottként kiváló túlélési technikákat alkalmazott. Vállalta magát olyannak, amilyen. Ha szóbeli agresszió érte, akkor megfelelően válaszolt, ha a zárkán belül konfliktusok keletkeztek, azokat a békés egymás mellett élés szabályai szerint rendezte. Nem hagyta magát csicskáztatni sem, de igyekezett alkalmazkodni a zárkatársaihoz. A személyi állomány tagjaival szemben minden esetben tiszteletteljes viselkedést tanúsított, és soha nem helyezkedett szembe a rendszerrel.

A nemi identitászavarából adódó problémáival kapcsolatos kérelmei racionális gondolkodásra és komoly tapasztalatokra engednek következtetni. Első kérése az volt, hogy a többiektől külön fürödjön, illetve, hogy külön motozzák, mert szégyenlős a társai előtt. A későbbiekben kérte a pszichoszociális körleten történő elhelyezését. Mindhárom kérelme engedélyezésre került, és így, véleményem szerint, tökéletesen meg is alapozódott O. Cs., a transznő intézetünkben való biztonságos fogvatartása.

A saját helyzetének stabilizálására irányuló kérelmeinek racionális volta miatt tartottam fontosnak a véleményét megkérdezni arról, hogy a büntetés-végrehajtás rendszere mit tehetne a hasonló problémákkal küszködő fogvatartottak megóvása érdekében. O. Cs. szerint elvárható lenne a személyi állomány nyílt és előítéletektől mentes magatartása az identitászavaros fogvatartottak esetében, valamint az, hogy a szexuális kiszolgáltatottság megelőzése érdekében folyamatos figyelemben és lelki gondozásban részesüljenek. Interjúalanyom a beszélgetés végén pedig felhívta a figyelmünket arra, hogy az identitászavaros fogvatartottak könnyen prostituálódnak a börtönben, ami egyben növeli a kiszolgáltatottságukat.

O. Cs. esetéből egyértelműen kiderül, hogy a transzszexualizmus egy olyan fejlődési rendellenességen alapuló megváltoztathatatlan állapot, amellyel meg kell tanulni együtt élni az egyénnek és a környezetének egyaránt. Ez az elfogadási-tanulási folyamat a civil életben is sok olyan problémával jár, amely zárt intézeti viszonyok között felerősödve komoly, szinte feloldhatatlan feszültséget, konfliktusokat okozhat. A feszültség veszélyezteti a biztonságos fogvatartást, így ezért sem szabad behunyt szemmel elmennünk a nemi identitászavar mint fogvatartási probléma mellett.

Következtetések és javaslatok

Az emberi jog minden egyes ember veleszületett és elidegeníthetetlen joga, amely az állam által sem vonható el, illetve senki sem mondhat le róla. Az állam köteles védeni az elítéltek alkotmányos jogait. Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata a következőket tartalmazza: „Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak... A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.”

A szabadságvesztéssel nem érintett jogok (Tóth, 2010) közül transzszexuális fogvatartottak esetében a leggyakrabban sérülhet a jó hírnévhez való, a legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való, illetve a személyi biztonsághoz való jog, ezért a transzszexuális és egyéb nemi identitás-zavaros fogvatartottak elhelyezése, fogvatartása, reszocializációja a személyi állomány részéről fokozott figyelmet és körültekintést igényel.

Véleményem szerint minden büntetés-végrehajtási intézetben szükséges lenne kialakítani pszichoszociális vagy olyan protektív körletet, ahol a viktimológiai szempontból veszélyeztetett, többek között az extrém mássággal bíró fogvatartottak számára helyet, a védelmüket szolgáló környezetet lehetne biztosítani.

A kis létszámú és maximum négyfős zárkakkal rendelkező körletek esetében könnyebben kivitelezhető az individualizált nevelői foglalkozásokon alapuló reszocializáció.

Fontos szempontnak tartom, hogy a protektív körleteken szolgálatot teljesítő körletfelügyelők megfelelő empátiával rendelkező, toleráns, előítéletektől mentes magatartást tanúsítsanak munkavégzésük során.

Szükségnek tartom a személyi állomány továbbképzését. Ez esetben nem csak a biztonsági ismeretek megerősítésére és bővítésére gondolok, hanem a nemi identitás-zavarokkal kapcsolatos ismeretekre és az ezekben a zavarokban érintett fogvatartottakkal való helyes viselkedés és problémakezelés elsajátítására is.

A börtönben zajló reszocializáció során a fogvatartottak számára a büntetés mellett olyan körülményeket kell biztosítani, amelyek által újra átélhetik a szocializációs folyamat buktatóit, sikerrel megoldva azokat. Tehát a reszocializáció egyfajta terápiás folyamat, melynek során az elítélt „újratanulással” megtanulhatja a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodást, reális önismerete lesz, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges elvárt viselkedésmódokat. E feladatok megvalósítása transzszexuális fogvatartott esetében magas szintű szakismereteket igényel, mert az alapállapot elfogadásával (annak megváltoztathatatlanságával együtt) szabad csak a reszocializációs tevékenységet végrehajtani.

Nemi identitászavarok esetén a nevelői tevékenység során sikerrel alkalmazható az összes nevelői módszer, ha szem előtt tartjuk a fogvatartott másságával kapcsolatos lelki állapotát és az azon alapuló reakcióit.

Transzszexuális fogvatartottak esetében – alkotmányos jogaik érvényesítése érdekében – szükséges a pozitív diszkrimináció alkalmazása. A szeméremérintés tisztelőben tartása érdekében például szükségessé válhat a külön fürdés és motorozás lehetőségének biztosítása. A zárkatársak kiválasztását is gondosan kell elvégezni, mert a férfiak elhelyezésére szolgáló börtönökben fogva tartott transznők fokozottan kiszolgáltatott helyzetben vannak a többi, heteroszexuális társaikhoz képest: a másságuk miatt szóbeli és/vagy testi agresszióknak vannak kitéve. Kihasználhatják, „csicskázthatják” őket, illetve könnyen prostituálódhatnak. Ezek megelőzése körültekintő munkát igényel a személyi állomány minden tagjától.

A fentiek alapján megengedhetőnek tartom a teljes mértékben uniformizáló férfibörtönben fogva tartott transznők számára (egyéni elbírálás és engedély alapján) a szolid, jó ízlést nem zavaró smink és nőies hajviselet engedélyezését – a női börtönökhöz hasonlóan. Ez az egyszerű dolog nagyban javíthatná a komfortérzetüket, amely előre nem meghatározható mértékben befolyásolhatja a transzszexuális fogvatartottak hangulatát, lelki egészségét.

Elhanyagolhatatlan tényező, hogy a transzszexuális emberek többsége állapotából kifolyólag lelkileg sérült és sérülékeny, amely a zárt intézeti viszonyok között tovább mélyülhet. Ezért a nemi identitászavaros fogvatartottak folyamatos figyelemre, lelki támogatásra szorulnak, melynek fontos része a megfelelő empátiikus készséggel végzett nevelői tevékenység.

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy nem célszerű több, nemi identitászavarral küszködő fogvatartottat egy zárkában, sőt egy körleten elhelyezni, mert szinte törvényszerű, hogy közöttük rivalizálás, illetve az azzal együtt járó feloldhatatlan konfliktus következik be.

A büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoaltsága, az eszközök hiánya, a higiéniai feltételek hiányosságai befolyásolhatatlanná tehetik az elítéltek jogi helyzetét, személyes biztonságát, emberi méltóságát és jelentős hatással lehetnek a bánásmód törvényességére is. A szakmai ismeretek bővítésével, kellő empátiával és individualizált nevelői tevékenységgel a tárgyi hiányosságok egy része enyhíthetővé, kiküszöbölhetővé válik, amelynek következtében eredményesebben lehet védeni a fogvatartottak alkotmányos jogait.

Interjúalanyom, O. Cs., alias Cindy pár hónappal ezelőtt – büntetését kitöltve – szabadult intézetünkől. Személyiségi jogainak védelme érdekében a cikkben nem a valódi nevén, hanem egy – vele közösen kiválasztott – álnéven, továbbá megváltoztatott monogrammal szerepel.

Felhasznált szakirodalom

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata.

Bán Tamás (2002): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből*. Fundamentum, VI. évf. 3-4. 163-169.

Bérczes Tibor (2009): *„Lánynak születtem, de férfiként élem az életem”*. Élet és Irodalom, LIII. évf. 16. 2009. április 19.

Lelkiismereti szabadság kontra homoszexualitás? HVG, 2010. december 30.

Moir, Anne – Jessel, David (1992): *Agyszex. Női agy – férfiesz?* Budapest, Gondolat Könyvkiadó.

Sandra; TS Online (2006): *Transzszexualizmus – útikalauz*. Elektronikus könyv transzszexuálisok részére – online változat. Első kiadás, 1.2 verzió – 2006. március.

Szenci Tóth Károly (2011): *Fíú vagyok? Lány vagyok? A transzszexualitás agyi MRI-vel igazolható*. Népszabadság, 2011. február 19.

Takács Judit (2004): *A transzszexuális emberek útjai*. In: *A lélek műtétei*. Szerk. Takács Judit. Budapest, Új Mandátum Kiadó. 55-150.

Tóth Mariann (2010): *Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából*. Börtönügyi Szemle, XXIX. évf. 2010. 4. 23-34.

Vecsey Katalin (2010): *Transzszexuális „hangterápia”*. Gyógypedagógiai Szemle, 2010. július – szeptember.

Wikipédia: *Pozitív diszkrimináció*